

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 6, 2020 | 25.06.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.6.50](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.6.50)

УДК 379.85:504.062

I. I. Kovtunyk,

*к. геогр. н., старший викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, економічний факультет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID: 0000-0003-1484-0708*

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ» ЯК УНІКАЛЬНИЙ РЕСУРС ДЛЯ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

I. Kovtunyk

PhD in Geography, senior professor of tourism and hotel-restaurant business chair, economical department, Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university

NATIONAL NATURAL PARK «PODILSKY TOVTRY» AS A UNIQUE RESOURCE FOR INTERNAL AND INTERNATIONAL TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

Найважливішою передумовою організації рекреаційної діяльності виступають рекреаційні ресурси. Під рекреаційними ресурсами розуміють об'єкти, явища і процеси природного, антропогенного та соціального походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, її спеціалізацію та економічну ефективність. Багатогранність поняття «рекреаційні ресурси» визначається різноманітністю підходів до їх класифікації. Любіцева О. О. пропонує виділяти шість основних підходів: сутнісний підхід; функціональний підхід (за неповторністю природних умов і рекреаційних ресурсів у поєднанні з комплексністю їх використання); діяльнісний підхід; атрактивний підхід; ціннісний підхід; еколого-економічний підхід. В даній статті досліджено рельєф Хмельницької обл. Особлива увага приділена Товтровому Кряжу як привабливому ресурсу туризму.

Tourism has become a feature of modern lifestyle, an important element of the global economy and an influential factor in international integration processes. Tourist industry nowadays has become a leading industry, the profitability of which almost equal to the leading motor car industry, energy production and high-tech sector. In many countries of the world tourism industry is powerful, and often the only taxpayer provides foreign exchange earnings in the national economy, positively affects on the investment climate and external image of the country. Today especially grows the importance of regional tourism policy. Regional development strategies areas of the Western Region to 2020 recognized recreation and tourism as priority components of socio-economic development. It is particularly important that the recreational-tourism potential acts quite an active factor in the development area, and causes additional stimulating effect on transport and technology, infrastructure, services, construction industry and other sectors of the economy. In the Khmel'nitska region the foundation of natural potential contents tectonic resources, recreational landscapes, recreational resources, natural protected areas and areas of historical and cultural significance. The most important prerequisite of recreational activities are the recreational resources. Under

recreational resources understand objects, phenomena and processes of natural, human and social origin that are or may be used for the development of recreation and affecting the territorial organization of recreational activities, specialization and cost efficiency. The many facets of the term «recreational resources» is defined by a variety of approaches to their classification. Lyubitseva O. O. offers to allocate six basic approaches: essential approach; functional approach (for the uniqueness of the natural environment and recreational resources, combined with the complexity of their use); activity approach; attractive approach; value-based approach; environmental and economic approach. In the article relief of Khmelnytska region was investigated. Special attention was paid to Tovtrovyi Edge as an attractive tourist resource.

Ключові слова: природні рекреаційні ресурси; рельєф; орографія; Товтровий Кряж; Національний природний парк «Подільські Товтри».

Key words: natural recreational resources; relief; orography; Tovtrovyi Edge; National natural park «Podilsky Tovtry».

Постановка проблеми. Одним із найперспективніших регіонів, з точки зору розвитку рекреації та туризму в нашій країні є Хмельниччина. Це пояснюється вигідними особливостями її географічного розташування та багатством рекреаційно-туристичного потенціалу. Важливе значення для рекреації та для формування рекреаційних потоків має унікальний туристичний ресурси краю – Національний природний парк «Подільські Товтри».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ресурсів Хмельниччини присвячені ряд публікацій, з них монографія «Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку», де автор даної статті досліджує природно-географічні ресурси Хмельницької обл.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідити Національний природний парк «Подільські Товтри» як унікальний ресурс для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму в Україні. Згідно мети, були поставлені наступні завдання:

1. Дати характеристику Подільським Товтрам;
2. Вивчити Національний природний парк «Подільські Товтри»;
3. Дослідити значення Національного природного парку «Подільські Товтри» для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Між південною межею Верхньобузької височини і Дністром знаходиться *Придністровська височина*. Русло Дністра врізається в поверхню Придністров'я на 180-200 м. Глибокий вріз головної ріки та її приток створили глибокі, часто каньйоноподібні, дуже мальовничі долини. Стрімкі скелясті схили в притоках Дністра з'являються південніше лінії с Тарноруда (на р. Збруч)-с. Кузьмин (на р. Смотрич)-с. Соколівка (на р. Ушиця)-сmt. Вінківці (на р. Калюс), тобто тоді, коли річки досягають твердих силурійських вапняків. Висоти вертикальних стінок долин річок зростають від 10-20 до 60-80 м. у їх гирлах. Поверхня Придністровської височини знижується у південному напрямку.

Рівномірний похил поверхні Придністров'я порушує *Товтровий кряж*, який простягається навкоси від Збруча по лінії сіл Іванківці (Городоцький район)-Вишнівчик (Чемеровецький район)-Нігин-Вербка-Врублівці (Кам'янець-Подільський район) до Дністра. Товтровий кряж є унікальним феноменом, винятковим природно-територіальним комплексом на території нашої України.

Довжина Товтрового кряжу в межах Хмельницької обл. становить 80 км., площа досягає 25 тис. га. Це лише частина Товтр, які починаються на Львівщині, перетинають Тернопільську та Чернівецьку області України та заходять у Молдову. За походженням Товтровий кряж – давній бар'єрний риф, сформований вздовж берегової лінії неглибокого міоценового моря, горбогірна вапнякова система органогенного походження. Товтровий кряж складається з трьох частин: *Головне пасмо (Медобори)* – майже суцільний випуклий хребет із досить крутими скелястими схилами, який досягає в межах області абсолютних висот понад 350 м. (максимально 409 м.); бічні пасма, які мають гострі вершини; невисокі горби, що поодинокі або невеликими групами розкидані далі від Головного пасма.

Аналогів українських Товтр у світі немає, проте подібні за деякими геологічними структурами скелясті пасма є у США.

В 1996 р. було створено Національний природний парк «Подільські Товтри» для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля.

Національний природний парк «Подільські Товтри» (НПП «Подільські Товтри») – національний парк, розташований на території Кам'янець-Подільського, Чемеровецького та Городоцького районів Хмельницької обл. Загальна площа природного парку «Подільські Товтри» становить 2613,16 км.², з них у власності парку перебуває 1300,00 км.², таким чином, НПП «Подільські Товтри» є найбільшим парком України [5, с. 369]. НПП «Подільські

Товтри» був заснований 27 червня 1996 р. «Подільські Товтри» підпорядковано Міністерству охорони навколишнього природного середовища України.

Рис. 1. Логотип НПП «Подільські Товтри»

НПП створено Указом Президента України від 27 червня 1996 року для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля з унікальними історико-культурними комплексами, які мають високе природоохоронне, естетичне, наукове, рекреаційне та оздоровче значення [3, с. 14].

«Подільські Товтри» є природоохоронною, рекреаційною, культурно-освітньою, науково-дослідною установою загальнодержавного значення.

Територія НПП «Подільські Товтри» за геологічною характеристикою відповідає Подільському виступу кристалічного фундаменту Східноєвропейської платформи, внаслідок чого лише тут, на значній території товтр, відслонені відклади верхнього докембрію, палеозою (кембрію, ордовіку, силуру), мезозою (крейди), кайнозою (неогену) та антропогену.

Породи кристалічного фундаменту представлені мігматитами, гнейсами, кристалічними сланцями і метаультрабазитами Бузько-Дністровської та Подільської серій. На денну поверхню вони виходять на схід від м. Могилів-Подільський. На захід вони поступово занурюються під осадові товщі фанерозою і на території заповідника залягають на глибині 400-600 м.

На породах фундаменту з чітко вираженим стратиграфічним і кутовим неузгодженням залягає осадовий мегакомплекс, у якому виділяють два структурні комплекси – верхньодокембрійського-нижньопалеозойського і мезо-кайнозойського. Дані комплекси характеризуються різними структурними планами та розділені чітко вираженою поверхнею розмиву.

Рис. 2. Подільські Товтри

За фізико-географічною характеристикою, територія НПП розміщена в межах двох фізико-географічних зон: Західно-Подільської області (фізико-географічні райони – Товтровий кряж і Західно-Подільське Придністров'я) та Придністровсько-Подільської лісостепової області (фізико-географічний район – Могилівське підняття).

Товтровий кряж (або Медобори) – це колишній бар'єрний риф, який утворився колоніальними організмами (літотамнієвими водоростями, мшанками, устрицями, коралами), які жили в морях торгонської і сарматської епох. Товтровий кряж простягається по східній околиці Подільської височини на 200 км. у вигляді яскраво вираженого валу з множиною бокових відгалужень. Починається він біля смт. Підкамінь Бродівського району Львівської обл. і продовжується в напрямку м. Скалат Підволочиського району Тернопільської обл., м. Кам'янець-Подільський і далі, за р. Дністер – у Молдову. Товтрова гряда чітко виражена в рельєфі і виступає ланцюжком горбів з абсолютними висотами 400-486 м. (перевищення над довколишньою місцевістю становить, у середньому, 40-60 м., а на ділянці Збруч-Кам'янець-Подільський – до 100 м.). Вершини гряд і горбів представляють собою хаотичне нагромадження вапнякових брил різних розмірів. Медобори вирізняються високою ландшафтно-пейзажною оцінкою.

Західно-Подільське Придністров'я займає південний схил Подільської височини від лінії Бучач-Чортків-Смотрич до долини Дністра і від гирла р. Стрипи на заході до Товтрової гряди на сході. Розміщення фізико-географічного району на південному схилі височини значно збільшує його рекреаційну цінність. Рельєф Подільського Придністров'я має характерні риси ступінчастої рівнини, яка розчленована глибокими долинами Дністра. Ступінчастість поверхні обумовлена саме терасами р. Дністер. Територія району представлена хвилястими межиріччями і каньйоноподібними долинами меридіонального напрямку. Придністров'я – чудовий район для туризму і відпочинку, який зачаровує своїми мальовничими панорамами та здоровим кліматом [3].

Придністровсько-Подільська лісостепова область представлена фізико-географічним районом – Могилівське підняття, що займає частину південного схилу Подільської височини. Північна межа Придністровсько-Подільської області проходить по лінії розвитку каньйоноподібних долин лівих допливів Дністра, південною межею є Дністер. У геологічному відношенні – це південний край Побузького антиклінорія Українського кристалічного щита. В рельєфі області чітко спостерігається ступінчастість, яка обумовлена наявністю широких терас Дністра. Ця область характеризується великим різноманіттям мікрокліматичних умов, зумовлених глибоким розчленуванням поверхні та наявністю схилів різних експозицій і крутизни. Територія є мало залісненою.

Велику значимість і цінність для рекреаційного господарства становить запас на території Подільських Товтр мінеральних вод, який уже сьогодні дав змогу сформуванню ефективного профілактично-лікувального бальнеологічного комплексу на базі мінеральної води типу «Нафтуся», мінеральної содової води типу «Миргородська», інших видів мінеральних вод із терапевтичними властивостями та різноманітних розсолів із підвищеною концентрацією бромиду тощо.

Товтри є унікальним резерватом для збереження та відтворення рідкісних видів флори та фауни. Флора заповідника представлена 2977 видами рослин із різних кліматичних зон, зокрема, 521 видом дерев і кущів, 395 видами плодових рослин, 620 видами тропічної флори, 111 видами корисних трав'янистих рослин місцевої та дикоростучої флори. До Червоної книги України занесено 60 видів рослин (усі судинні).

Фауна хребетних тварин НПП представлена близько 366 видами тварин, з них ссавців – 71 вид, птахів – 223 види, плазунів – 10 видів, земноводних – 11, риби – 51. До Червоної книги України належить 85 видів тварин. Характерними представниками фауни парку, які включені до Червоної книги є підковоніс малий, вухань

звичайний, сорокопуд сірий, ящірка зелена та ін. До Європейського червоного списку включені: вовчок ліщиновий, видра річкова, вовк, деркач тощо.

Комплекс «Подільські Товтри» вирізняється високою ландшафтно-пейзажною оцінкою. Придністровська частина «Подільських Товтр» відзначається тим, що вона сильно і доволі густо розчленована глибокими каньйоноподібними долинами лівих приток Дністра. Вивітрені та розмиті вапняки, які відслонюються на схилах долин, утворюють екзотичні скелі різної форми – колони, стовпи або хаотичні нагромадження брил та валунів. На теренах об'єкту, експлуатується кілька джерел мінеральних вод різних типів, які мають лікувальні властивості.

Крутизна схилів Дністра (як правобережних, так і лівобережних) дуже мінлива: круті скелясті ділянки (стілки) змінюються розлогими терасовими схилами, що створює надзвичайно мальовничі краєвиди, багаті на геологічні, орографічні та ландшафтні пам'ятки. Вихід на поверхню південних схилів тепломістких вапнякових субстратів Придністров'я обумовлює виникнення мікрокліматичних умов, які за своїми характеристиками наближаються до степових або, навіть, до середземноморських, що сприяє розвитку рекреації.

Висновки. Наявні на території Подільських Товтр неповторні природні комплекси та унікальні рукотворні об'єкти створили виняткові умови для розвитку туризму не тільки оздоровчого, але й пізнавального. На території парку перебуває під охороною 101 об'єкт природно-заповідного фонду (ПЗФ), серед яких є парки і садиби різного ступеня збереження і культурно-історичної цінності. Також є 19 археологічних пам'яток, понад 300 – історико-архітектурних пам'яток (зокрема, в м. Кам'янці-Подільському – понад 200 об'єктів, що робить його неповторною туристичною перлиною краю).

Список літератури.

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О. О. Бейдик. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Геренчук К. И. Природа Хмельницькой области / К. И. Геренчук. – Львов: Вища школа, 1980. – 152 с.
3. Журба І. Є. Економіко-географічні засади раціонального природокористування в регіоні (на прикладі Хмельницької області): Автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02 / І. Є. Журба; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2002. – 17 с.
4. Заставецький Б. І. Географія Хмельницької області / Б. І. Заставецький, О. В. Заставецька, І. Л. Дітчук. – Тернопіль: орендне п-во «Тернопільська обласна друкарня», 1995. – 96 с.
5. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України / О. О. Любіцева, О. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К.: «Альтерпрес», 2007. – 369 с.
6. Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку: колективна монографія [кол. авторів; за ред.: С. А. Копилов (гол. ред.), С. Е. Баженова (наук. ред.)]. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. нац. ун. ім. Івана Огієнка, 2015. – 192 с.

References.

1. Beydyk, O. O., (2001), *Recreational-touristic resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning*, Kyiv university, Kyiv, Ukraine.
2. Gerenchuk, K. I., (1980), *Nature of Khmelnytska region*, Vyscha shkola, Lviv, Ukraine.
3. Zhurba, I. Y., (2002), «Economical and geographical basis of rational nature using (on Khmelnytska region example)», Abstract of Ph.D. dissertation, Geography, Ivan Franco Lviv national university, Lviv, Ukraine.
4. Zastavetsky B. I., Zastavetska O. V. and Ditchuk I. L., (1995), *Geography of Khmelnytska region*, Ternopil regional press, Ternopil, Ukraine.
5. Lyubitseva, O. O., (2007), *Touristic resources of Ukraine*, Alterpress, Kyiv, Ukraine.
6. Kopylov S. A. and Bajenova S. E., (2015), *Touristic Khmelnytchyna: historical and cultural, natural and geographical aspects of development*, Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university, Kamyanets-Podilsky, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2020 р.